

Közönségfilm – keveseknek?

Két jegyet kértem a tizedik sorba, este nyolc órára. A pénztárosnő udvariasan megkérdezte: „A magyar filmhez tetszik?” „Az megy este” — kérdeztem vissza, kezemben a két tizzessel. A belvárosi mozi lelkiismeretes dolgozója ekkor végigmért, s most már kioktatón, de leplezetlen jóakarattal figyelmeztetett:

— Nyolc órakor kérem már a magyar film megy... — Bólintok. Mire ő, magyarázón — Csak azért mondom előre, mert most már nem cserélem vissza!

Ez a meglepő, burkolt fenyegetés kíváncsisává tett. Kérdésemre a pénztárosnő előzékenyen elmondta, hogy a közönség nemigen megy a jónevű magyar rendező, harmadik hétre prolongált, filmjéhez, de előfordult, hogy azok akik a délelőtti-délutáni filmre kíváncsiak, tévedésből váltanak jegvet. Ő eddig szívességből visszacsereélte, de most már nem hajlandó rá. (Felnéztem a plakátra: onnan sem Sophia Loren mosolygott vissza rám, nem amerikai western és nem is Fellinit játszottak, hanem egy bolgár történelmi filmet.) Mivel mind-ezek után sem hagytam magam szándékomból eltérteni, végülis megnéztem a magyar filmet, este nyolckor, — talán negyed házzal. Most már nem hitelrontás és nem is antipropaganda, ha elárulom, Bacsó Péter *Forró vizet a kopasznak* című filmje volt másoron. Akci jelen volt — a film utolsó, lankadt negyedórájától eltékkintve, — kitűnően szórakozott.

Vetítés után elgondolkodtam: lehet, hogy csak az a hiba, hogy a pénztáros, munkája természeté szerint, nem a vetítés után, hanem a vetítés előtt találkozik a nézőkkel? Megnyugtató volna, ha így lenne. De azt hiszem, ez túlságosan egyszerű válasz filmjeink és a közönség problémáinak megoldására.

Amikor leültem, hogy sokadszor, de nem utóljára, megvizsgáljam filmjeink és a közönség kapcsolatát, szent esküvel fogadtam, — egyetlen számot, látogatási grafikon, statisztikát nem közlök. Mert megvallom, gyanakvóvá lettem a moziforgalmazás adataival szemben. Szívemből szólt

múltkoriban Illés Endre a statisztikai manipulációkról a Kritikában. Mert még a legpontosabb, leghitelesebb adatok sem garantálják, hogy a belőlük levont következtetés, realisan tükrözi a valóság mindegyik vagy legalábbis — két arcát. Hiszen, akinek egy kicsit is jó a memóriája, emlékszik rá, amikor büszkén hangoztattuk: népünk egyre többet jár moziba. És ez így is volt. Mi sem természetesebb, hogy adatokkal dokumentálhattuk — az új közönség és az új művészet kapcsolata — a lehető legharmónikusabb. Mindaddig, amíg számos, — a szociológia síkján gazdagon dokumentált körülmény következtében, — nem vált tarthatatlanná ez az elégedettség. Akkor következtek, az ugyancsak precíz adatokra támaszkodó ellenérvek, hogy lám Budapest az *Országút* is megbukott, míg X. féróm még a tizedik héten is a jegyzérek vadászterülete. Akkoriban, pedagógiai tendenciájú írások sokaságával ostromoltuk — legjobb meggyőződéssel — a közönséget. A szakadék, amely a művészfilmek és a tömegérdeklődés között tátongott, ettől azonban nem csökkent. Sőt, sajnálatos módon megmaradt akkor is, amikor a magyar film a hatvanas évek elején aranykorához érkezett. Társadalmilag jelentős, művészileg előremutató, nagyszerű filmek ütköztek a közönség közönyének, alkalmanként teljes elzárkózásának falába. A film és a közönség viszonyával foglalkozó írások ekkor már általában diplomatikusabb hangvételben íródtak — és összehasonlító adatokra támaszkodtak. Hogy, míg a *Nehéz emberek* a mozikban megbukott, — lám a tévében országos ügy lett. A *Csend és kiáltás* fájdalmasan rossz fogadtatásával a *Szegénylegények* kiemelkedő sikerét állították — állítottuk — szembe. S a konzenkvenciákat, akkor már a kritika és a publicisztika síkján, ismét az allkotóknak címeztük. Lám, ha egy mű a maga adekvát formájában, megfelelő közvetítőcsatornán keresztül jut el a nézőhöz, ha egy művész a maga nemzeti horderejű eszméit valóban méltó, demokrati-

kus formában közlik — akkor nincs is közönség-probléma...

Alkalmilag, egy-egy művészi értékű film sikere meghozta a közönség és a művészek között a „treuga Dei”-t. A hétköznapiakra azonban az egészen másfajta tünet vált jellemzővé. A furcsa csak az, hogy filmművészetünk irónikus és éles kritikára valóban érdemes, visszahúzó jelenségei, — a giccs, a banalitás, a semmatizmus, az epigonizmus — helyett, a népszerű orgánumok tömege, csaknem kizárólag a filmek valóságos, vagy vélt arisztokratizmusára vezényelt összetűzet, teljes mértékben abszolutizálva ennek a veszélyét. E sok forrásból, mesterségesen is táplált művészfilm-ellenes közhangulat azután alkalmas volt rá, hogy konzerválja a mozinézők konzervatívizmusát, szellemi kényelemszeretetét és megnyugtassa, hogy amit ő nem ért, azt nem is lehet, nem is érdemes megérteni. Ugyanakkor: a közönytől is fenyegetőbb, már-már agresszív elzárkózás, rossz hatással volt az alkotóművészekre is, és tovább mélyítette a közízlést kiszolgáló kommersz film és az önkifejezés alkotói igényével szemben született művészfilm távolágát.

Végülis, a közönség és a filmművészet közötti konfliktus nyílt tárgyalása és a megoldásra tett kísérlet elődázhatatlanná vált. Illetékesek, művészek és kritikusok, rábördtek, hogy sürgősen vissza kell hódítani a közönséget. Ebből a megfontolásból azután zöldutat nyitottak a szórakoztató filmek előtt, s lelkiismeret-megnyugtatóul mindenkor hozzátették: igyekezzetek színvonalasan szórakoztatni! Kétségtelen, voltak e törekvésnek eredményei is. És reméljük, lesznek is még. Mert a szakadék talán nem annyira áthidalhatatlan, mint ebben a pillanatban látszik. Am az „ügyeletes kivételre” *A tizedes meg a többiek*-re való, folytonos hivatkozás az évek során lassanként anakronisztikussá válik. A mai helyzetre sokkal jellemzőbbnek érzem azt a véletlen párbeszédet, amelyet a mozipénztárosnővel folytattam. Az igazság az, hogy a közelmúltban jónéhány olyan „közönségfilm” született, amelyet még annyira sem fogadtak el a nézők, mint a művészfilmeket.

Igaz, ez a jelenség azzal is össze-

fűg, hogy a sikert is lehet, — még ma is lehet! — manipulálni. Az útesten érkező közönség változatlanul könnyedén megtölti a mozit, és az iskolai szervezés is sokat lendíthet egy-egy forgalmazási kudarcon. Am az eleve a szórakoztatás igényével másorra tűzött kommersz művek — magától értetődően! — nem kapják meg ezt a — statisztikailag félrevezető — markót. Ezzel azonban az illetékeseknek, gyártóknak, forgalmazóknak egyaránt számolni kell.

De vajon számolnak-e igazán? Ha valaki végignézi a moziműsort, és néhány, a közelmúltban bemutatott szórakoztató filmet, legalábbis kételkedni kezd. Filmművészetünk ugyanis, feltalálta a fából vaskarikát, az unalmas szórakoztató filmet. Aki ezt paradoxonnak tartja, elég, ha felidézi azokat a vigjátékokat, amelyek cselekménytelenségben, vagy legalábbis a cselekmény ritmusának elhanyagolásában a legvadabb új hullámmal versenyeznek, anélkül, hogy a statikusan tükrözött életmozaikok új szemszögből való ábrázolásával, alapos analízisével, a tárgyi világ felfedezésével kárpótolnák a nézőket. Nem mintha hiányoznának szórakoztató filmjeinkből a hétköznapiokból válogatott jelenség-morzsa — az *Utazás Jakabbal* például főként ezekre épül. Csakhogy ezek az életből ellesett mozaikok, már első pillanatra megajándékoznak a ráismerés örömeivel, a következő percben már hiányérzetet váltanak ki, mert a rendező pontosan annyit (helyesebb: legfeljebb annyit) idéz fel belőlük, mint amennyi az átlagnéző eszébe jut, amikor a téma az üzemi étkezdében, vagy a vállalati büfében felvetődik. Hogy lám, a fiatalok felesleges bútordarabként kezelik az otthonából kiforgatott öreget, hogy az alkalmi hódítók megérdemlik, hogy néha pléhre csússzanak... A létező társadalmi jelenségek madártávlatból felvillantott, „ellessett” képe, többnyire csak azt rögzíti, amit előzőleg is tudtunk — s ez az oka, hogy még a film befejezése előtt unalmassá válik.

De van a szórakoztató filmek kiváltotta gyakori hiányérzetnek még egy nyilvánvaló forrása. Hogy komédiáink egy része, agyonbonyolí-

tottságában logikailag követhetlenné válik. Ki is az a kalapos úr, mit akar és miért éppen ő? ... Honnan tudják Kovácsék és miért nem árulják el? ... Konvencionális, de megválaszolatlanságukban zavaró kérdések gátolják az egyes szituációk és csattanók hatását.

Meggyőződésem, hogy vannak — szükségyszerűen és helyeselhetően vannak — első látásra nehezebben megközelíthető filmalkotások, amelyek értékéből semmit sem von le, hogy a nézőnek meg kell dolgoznia érte. Nem véletlen, hogy Jancsó Miklós filmjeit kritikusi is legálább kétszer nézik meg, mielőtt írógéphez ülnek. De az ilyen filmeknél a megértéshez vezető út nehézsége — egyfelől önmagában is szellemi élményt ad, másfelől még a ve-rejtekért is kárpótol az eredmény: a tartalom mélységének, a szimbólumok szépségének fokozatos kibomlása. Sajnos, azonban, nem minden meredek ösvény vezet hegy-csúcsra! Előfordul, hogy a néző nagy lélegzettel felkapaszkodik — és a semmitmondás lapályára ér. Ez pedig inkább bosszúságot ébreszt, mint kielégülést. Itt volt például, nem is olyan régen, Kézdi Kovács Zsolt *Romantikája*.

Valószínűleg, nem túlságosan nagy erőfeszítéssel találhatnék tetszetős, akár vadonatúj látogatottsági adatokat is, amelyek bizonyítják, hogy a *Romantika* sikertelenségével más filmek érthető és örvendetes sikere polemizál. S lezárhatnánk azt a nagyonis ötletszerű fejtegetést azzal, hogy végeredményben a gyengébb kommersz-filmek visszhangtalansága is, a közönség igényeinek fejlődését bizonyítja. Ez azonban az éremnek csak a fényesebbik oldala.

A másik viszont azt mutatja, hogy még a jó szórakoztató filmeknek is van egy olyan vonulata, amely elől elzárkózik a közönség. Ide tartozik Bacsó Péter bevezetőben említett komédiája is. A régebbi termésből például, a *Gyula vitéz télen-nyáron*. Ezekkel ezelőtt vetette fel Kovács András egy azóta is aktuális tanulmányában (Új Írás, 1968. 12.) hogy a közönség és az új magyar film konfliktusai elkerülhetetlenek, főként „olyan művek ese-

tében, amelyek a valóság megismerésének és megváltoztatásának igényével jönnek létre, hiszen változtatni annyit jelent, mint beleütközni a meglévő állapotba.” Annakidején a *Hideg napok* ébresztette, nacionalista és illuzionista tiltakozás, egy szenvedélyes és szükséges nemzeti önbírálat kispolgári visszhangja volt, és azt jelezte, hogy a film politikai kihívása sikerült. Lényegében hasonló jellegű, bár nyilvánvalóan kevésbé szenvedélyes és passzív visszautasítás kíséri ma a kispolgáriságot bíráló szatírákat is. (Ez nem jelenti természetesen az e csoportba sorolható filmek művészi értékének azonosítását.) Az érintettek tiltakozása, elzárkózása — lehet a filmbeli telitalálat bizonyosága is. De azért mégis érdemes lenne tovább keresni az eszközöket, amelyek elősegítik, hogy az ilyen típusú filmeket azok is megnéznék, akikre vonatkozik!

Hol van tehát a hiba, — a filmben, vagy a közönségben? Túlságosan egyszerű ez a kérdésfeltevés. S legalább olyan egyszerű volna, ha megpróbálnánk kétfelé osztani az igazságot. De mégsem tehet mást az a kritikus, aki elismeri a filmművészet skálájának lehetséges gazdagságát, a felfedező és kísérletező, szükségyszerűen bonyolultabb művek és a legszélesebb közönségnek kellemes élményt biztosító komédiák létjogosultságát, s ugyanakkor ismerős a nézőtérén is. Fejtegetésem nem a filmek műfaji és hatásmechanizmusában is eltérő skáláját kívánta szükíteni, sőt ellenkezőleg: a saját funkciójukat rosszul szolgáló, szórakoztató filmek problémájára szerettem volna felhívni a figyelmet. Abban a meggyőződésben, hogy az ilyenek születése és szaporodása, nemcsak hogy nem hidalja át és nem csökkenti, de még mélyíti is azt a szakadékot, amely a közönség és az új magyar művészfilm között tátong. Márpedig a szórakoztató filmnek a jelen pillanatban érvényes közönségigények kielégítése mellett és azon túl, mégiscsak lenne egyfajta filmművészeti rendeltetése is. Megtartani a magyar filmek nézőit a mozikban.

FÖLDES ANNA